

PSIHOLINGVISTIČKI POGLED NA POČETNO OPISMENJAVANJE

Lucija Puljak

OŠ Pučišća, Pučišća

Primljeno, 21. 5. 2007.

Početno je opismenjavanje najsloženija nastavna djelatnost za učitelje razredne nastave. Nedovoljna upućenost svih sudionika obrazovanja u dječje jezično-komunikacijske mogućnosti, s kojima nisu usklađeni zahtjevi nastavnoga programa, učenicima, učiteljima i roditeljima učenika prvoga razreda stvara mnogo problema.

Razredni odjeli prvoga razreda najneujednačenija su odgojna skupina koja se uopće može zamisliti. Đaci-prvašići međusobno se razlikuju po govorno-intelektualnim sposobnostima, zadržavanju koncentrirane pozornosti, interesima, predznanju, navikama, iskustvu, socio-emocionalnoj zrelosti, potrebama itd.

S druge strane, nastava materinskoga jezika specifična je u odnosu prema drugim nastavnim predmetima. Najvažnija joj je nastavna zadaća razviti učenikove jezično-komunikacijske mogućnosti, odnosno osposobiti ih da razmjenjuju poruke na materinskom (hrvatskom) jeziku. Zato je nužno da ovladaju jezičnim djelatnostima govorenja, slušanja, čitanja i pisanja. Na početku školovanja učenici mogu oblikovati jednostavne govorne poruke, izraziti misli i želje. Mogu i razumjeti jednostavne govorne poruke. Početak školovanja osobit je po tome što se djeca prvi put izlažu novim govornim djelatnostima, čitanju i pisanju. Međutim, čitanje i pisanje neizmjereno se razlikuju od govorenja i slušanja. Nepoznavanje te činjenice te neodgovarajući odgojni postupci uzrok su većini teškoća za sve sudionike u procesu početnoga opismenjavanja.

Ključne riječi: početno opismenjavanje, početno čitanje, glasovna analiza, glasovna sinteza, pisana poruka

Nastava hrvatskoga jezika na početku školovanja

Učenje hrvatskoga (materinskog) jezika sasvim je specifično u odnosu prema drugim nastavnim predmetima. Dijete u školi materinski

jezik ne počinje učiti od nule, od početka, jer je u određenoj mjeri već govornikom toga jezika. Na početku školovanja učenici mogu oblikovati jednostavne govorne poruke, izraziti misli i želje. Donekle znaju jezik, ali ne znaju ništa o jeziku, nemaju metalingvističkoga znanja i iskustva. Ta suprotnost zbunjuje većinu učitelja. Oni ne znaju kako se prema spomenutoj činjenici odnositi i od djece očekuju mnogo više nego što ona mogu dati.

Specifičnost čitanja i pisanja u odnosu prema govorenju i slušanju

Čitanje i pisanje razlikuje se od govorenja i slušanja ponajprije po tome što su pisani oblici poruke jednoliki i manje osjetljivi na kontekst (govornu situaciju) od govornih. Jednolikost pisanoga teksta i njegova neosjetljivost na mjesto i vrijeme razmjenjivanja poruke između pošiljatelja i primatelja postignuta je uz uvjet neslaganja s govorom. Pisani se tekst razlikuje od izgovorenoga u stvarnoj govorno-komunikacijskoj situaciji. To neslaganje djeca moraju otkriti na samom početku čitanja i pisanja.

Opismenjavanje je dakle mnogo složeniji proces od učenja prevodenja pisanih znakova u govorne i obratno.

Čitanje/slušanje

Čitanje zahtijeva istodobno tumačenje teksta (očitanje, interpretaciju, razumijevanje). To nije nešto što se samo po sebi zna. Mnoga se obilježja govora ne mogu prenijeti u pisani tekst (nejezična komunikacijska sredstva) pa pisani tekst valja tumačiti da bi se otkrila njegova struktura te spoznalo i odlučilo koji su dijelovi važni toliko da ih treba osobito naglasiti. Djeca tek moraju naučiti kako se odnositi prema tekstu da bi mogla primiti poruku, odnosno protumačiti piščevu zamisao. Samo iskusan čitatelj, koji je u stanju zahvatiti dugi ulomak teksta, može procijeniti mjesto rečeničnoga naglasaka te zamijetiti ostala prozodijska sredstva koja nigdje nisu zabilježena, navodi Vood (1996). Iskusi čitatelj čita barem dvostruko brže nego što govori pa je doista čudno kako istodobno uspijeva iščitati tekst i njegova prozodijska odličja te protumačiti smisao. Na početku školovanja djeca nemaju te sposobnosti. Dobra i pomno isplanirana obuka omogućit će im da steknu

sposobnost tumačenja i analiziranja pisanoga teksta. Tako će ovladati posebnim jezičnim i intelektualnim sposobnostima koje će se očitovati u svim drugim djelatnostima i nastavnim područjima. Zato u proces početne obuke čitanja i pisanja koji će donijeti dragocjeni obrazovni kapital treba uložiti mnogo znanja i strpljenja.

Pisanje/govor

Početno opismenjavanje uvodi učenike u novi način komunikacije, novi oblik prikazivanja govora. Djeca se susreću s tekstom, tumače ga ili stvaraju. No, ne smijemo previdjeti da tekst nije jednostavno zapisani govor. Pisanje je djeci veliki intelektualni izazov kojim se postupno ovladava. Ono teče prema novim pravilima, drukčijim od onih koji vrijede u usmenoj komunikaciji. U izravnom razgovoru odgovornost za sporazumijevanje (međusobno razumijevanje) podijeljena je između govornika i sugovornika. Svaki mogući nesporazum lako je neposredno ukloniti. Govoreći dijete točno zna komu se obraća, nema straha od nesporazuma. Dok piše, dijete samo mora preuzeti odgovornost za smislenost i razumljivost iskaza. Mora znati predvidjeti moguće izvore nesporazuma i ne znajući točno komu se obraća. To znači da mora postupati istodobno kao pošiljatelj i primatelj poruke. Mora napustiti svoju uobičajenu ulogu, decentrirati se, udaljiti od vlastite pozicije i zaigrati dvostruku ulogu – pošiljatelja i primatelja poruke. Uloga pošiljatelja zahtijeva da točno zna što želi reći, zatim da odabere prikladna jezična sredstva kojima će sadržaj izraziti te da ih kombinira i usklađuje stvarajući logične, razumljive i gramatički točne rečenice. Rečenice u tekstu treba nizati slijedom koji omogućuje njihovo unutartekstovno povezivanje i razumijevanje cjeline. Uloga primatelja poruke, u kojoj istodobno mora nastupati, zahtijeva da dijete procijeni smislenost i razumljivost poruke u cjelini i pojedinih njezinih dijelova. Mlađem školskom djetetu nije svojstveno takvo ponašanje, teško se u njemu snalazi, a nema napatka koji mu može pomoći, koji ga može izravno i razumljivo poučiti kako sve navedeno učiniti. Dodatnu teškoću stvara i to što pišući dijete izlazi iz uobičajene govorne situacije (stvarnoga konteksta). Mora stvoriti novi okvir (uvod u tekst) da bi razumljivo iznijelo svoje misli, osjećaje, doživljaje, stavove. Unatoč uloženom naporu, nema izravne povratne informacije o tome je li uspjelo ostvariti namjeru.

Dječji pisani i govorni iskaz rezultat je govornog i intelektualnog razvoja te stečenoga jezičnog iskustva. Tumačeći ga, moramo znati što u tome iskazu ovisi o:

- zatečenom stupnju razvoja mišljenja (kognitivni razvoj),
- zatečenom stupnju razvoja jezičnih sposobnosti (jezični razvoj),
- zatečenoj razini iskustva i usvojenosti jezične poduke.

Raspon govorno-komunikacijskih mogućnosti učenika na početku školovanja

Učenici prvoga razreda djeca su kronološke dobi između šest i sedam godina. Među njima postoje velike razlike u jezičnome razvoju. Ispitivanjem rječnika možemo utvrditi da većina njih vlada s približno sedam tisuća riječi (pasivno)¹. Među učenicima jednoga razreda možemo zateći i djecu iznadprosječnih govorno-komunikacijskih mogućnosti koja vladaju s desetak tisuća riječi. I jedni i drugi bez većih se teškoća koriste logično-gramatičkim kodovima jezika, ovladali su imanentnom gramatikom. Zadaća je nastave hrvatskog jezika u prvom razredu osnovne škole osposobiti učenike da oblikuju vlastiti govorni iskaz, ali i da razumiju iskaze drugih govornika. Drugim riječima, već na početku školovanja trudimo se osposobiti ih da primaju i odašilju poruke hrvatskim jezikom, a oslanjamo se na njihov, već prilično razvijen, jezični osjećaj.

Rečenica – komunikacijska jedinica

Budući da je sintaksa, struktura rečenice, najznačajnija sastavnica jezičnog osjećaja, rečenica je temelj početnoga opismenjavanja. Razumijevanje i iskazivanje rečenica odvija se u okviru jezičnih pravila pa je opravdano predvidjeti da će ovladavajući rečenicom djeca intuitivno

¹ Ispitivanje dječjega rječnika provodila sam desetak godina na svekolikoj populaciji upisnika u prvi razred osnovne škole u Pučišćima, Selcima i Bolu. Ispitni instrumentarij sastoji se od 100 riječi. Popis je napravljen na temelju istraživanja najčešćih riječi u dječjem aktivnom rječniku (V. Lukić, 1973. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja) i *Semantičkoga atlasa* (Osgood, 1952). Svaka riječ u testu množi se sa 134, jer je mjerni pokazatelj za 134 riječi iz ukupnoga aktivnog dječjeg rječnika. Ispitanik odgovara na slikovne i govorne poticaje. Pokazuje mu se sličica i postavlja pitanje: »Što je na slici?« Odgovori li dijete točno, primjerice: »sunce«, postavlja se sljedeće pitanje: »Što je to sunce?« Odgovori li dijete bilo kojom za dob prihvatljivom definicijom (»sunce je na nebu«, »sunce nas grije«), dobiva jedan bod (polovicu za prvi dio i polovicu za drugi dio odgovora).

ovladavati i jezičnim pravilima. Eksplicitno iskazana jezična pravila nisu korisna ni poželjna na početku školovanja. Djeca ih ne mogu razumjeti, a mogu stvoriti strah od jezika, što bi zakočilo njihov jezično-komunikacijski razvoj. Pomno razrađenim sustavom vježbi moguće je ovladavanje jezikom učiniti dinamičnim, učenicima zanimljivim i napokon – uspješnim.

Oblikovanje govornog iskaza ima nekoliko faza. Počinje s motivom, tj. potrebom da se nešto kaže. S pomoću mehanizama unutarnjega govora misao se oblikuje u dubinske sintaktičke strukture budućeg iskaza. Dubinske sintaktičke strukture učenicima ove dobi ne predstavljaju teškoću. One se grade na temelju malobrojnih pravila koja su djeca već usvojila. Dubinska struktura rečenice počiva na sintagmatskim vezama određene riječi s drugim riječima u rečenici. Šestogodišnjaci lako otkrivaju predikativne i atributivne veze među riječima. Na temelju njih oblikovat će površinsku sintaktičku strukturu rečenice u mnogim kombinacijama i sa svim logično-gramatičkim likovima.

Jezične vježbe, usmene ili pismene, moraju se oslanjati na dubinske sintaktičke strukture, a omogućavati što više i što kreativnijih oblika površinskih struktura.

Rečenica kao temeljna komunikacijska jedinica u središtu je zanimanja jezične nastave od prvoga dana školovanja. Na temelju komunikacijskoga iskustva najmlađi učenici razumiju značenje riječi *rečenica*. Unatoč tomu što se u mlađoj školskoj dobi pojam *rečenica* ne pokušava definirati, oni nepogrešivo prepoznaju napisanu rečenicu kao dio teksta omeđen velikim slovom s jedne strane i jednim od prikladnih rečeničnih znakova s druge strane: točkom, upitnikom ili uskličnikom. Možemo slobodno reći da su pojmom ovladali na razini intuitivne spoznaje nakon sudjelovanja u mnogobrojnim komunikacijskim situacijama rješavajući ovakve ili slične zadatke:

»Pročitaj rečenicu!«

»Reci jednu rečenicu o ...!«

»Koji znak moramo staviti na kraj rečenice?«

»Kako pišemo početak rečenice?« itd.

Najmlađi učenici rečenicu prepoznaju u pisanoj i usmenoj komunikaciji, a znaju je i samostalno stvarati. Intuitivno su spoznali da svaka rečenica nosi određenu obavijest, a shvaćaju da njezino značenje određuju i nejezične sastavnice govornoga iskaza. Uočavaju značenjske razlike među rečenicama istoga jezičnog sadržaja na temelju rečenične intona-

cije. Intonaciju razumiju na temelju usporedbe s melodijom pjesme pa bez teškoća zamjećuju značenjske razlike u rečenicama: *Vesna dolazi. Vesna dolazi! ili Vesna dolazi?* zamjećujući govorne vrednote jezika.

Nastava jezika teče tijekom cijele nastavne godine u prvom razredu, a preklapa se s nastavom početnoga čitanja i pisanja, jer bi inače teško bilo moguće razumjeti napisano.

Najsloženiji dio prvoškolske obuke: početno čitanje

Na početku školske godine učenici prvoga razreda proživljavaju trenutke koji će snažno obilježiti njihov budući školski život. O njima najčešće ovise buduća obrazovna i ina postignuća svakoga pojedinca. Zato svi sudionici obrazovanja (učenici, učitelji i roditelji) s velikim očekivanjima dočekuju početak školovanja. Ta očekivanja često ostanu iznevjerena. Uzrok iznevjerenim očekivanjima valja potražiti u okolnostima koje utječu na početak školovanja. Mnogi učitelji nisu do kraja upoznati s dječjim razvojnim osobitostima. S druge strane, skupina prvokolaca najneujednačenija je obrazovna skupina koja se uopće može zamisliti. Nikada više ni na kojemu stupnju obrazovanja neće postojati takve razlike u sposobnostima i predznanju među polaznicima kao na početku prvoga razreda.

Ispitivanje spremnosti za čitanje

Uspješno organizirana početna nastava pretpostavlja poznavanje zatečene razine osposobljenosti svakoga pojedinca za početno opismenjavanje. Višegodišnjim ispitivanjem spremnosti učenika za čitanje utvrđeni su brojčani pokazatelji koji svjedoče o velikim razlikama među njima. Ispitivanje sam provodila desetak godina na reprezentativnom uzorku od 25 do 50 učenika (prirodna neselektirana populacija jednoga školskog naraštaja u naseljima s gradskim načinom života)².

Ispitni zadaci obuhvatili su:

1. poznavanje velikih tiskanih slova,
2. poznavanje malih tiskanih slova,
3. razlikovanje glasova u riječima,

² Prirodnu neselektiranu populaciju svakoga školskog naraštaja u Pučišćima desetak godina činilo je 25 učenika, a u Supetru 50-ak učenika. Ispitivanje je obavljano u oba mjesta, a rezultati odražavaju postignuća prosječnoga broja učenika tijekom deset godina.

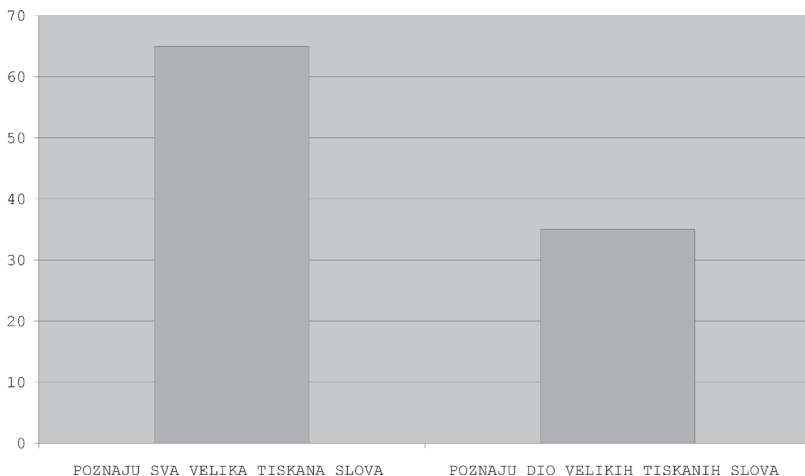
4. glasovnu analizu,
5. glasovnu sintezu riječi od 2 slovna mjesta,
6. glasovnu sintezu riječi od 3 slovna mjesta,
7. glasovnu sintezu riječi od 4 slovna mjesta,
8. glasovnu sintezu riječi od 6 slovničkih mjesta,
9. čitanje jednostavnih rečenica s razumijevanjem.

Rezultati ispitivanja potvrđuju se iz godine u godinu, što znači da se mogu primijeniti i na mnogo širu populaciju.

Ispitni instrument primjenjuje se prvi put na samom početku školske godine pa rezultati svjedoče o početnom stanju pripremljenosti učenika za čitanje. Drugi se put primjenjuje nakon dva mjeseca usredotočenoga vježbanja i rada na stvaranju pretpostavki za čitanje pa se predviđa da će u tom razdoblju gotovo svi učenici postići glasovnu osviještenost i ovladati glasovnom analizom i sintezom. Drugo ispitivanje omogućuje uspoređivanje rezultata i praćenje napretka svakoga pojedinca u odnosu prema početnom stanju.

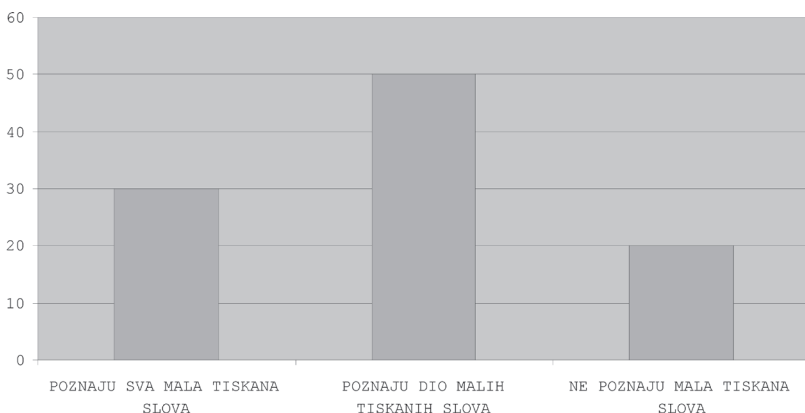
Rezultati ispitivanja

1. Poznavanje slova

- 65% učenika poznaje sva velika tiskana slova,
- 35% učenika poznaje većinu velikih tiskanih slova (najčešće ne poznaju slova Đ, DŽ, LJ i NJ).

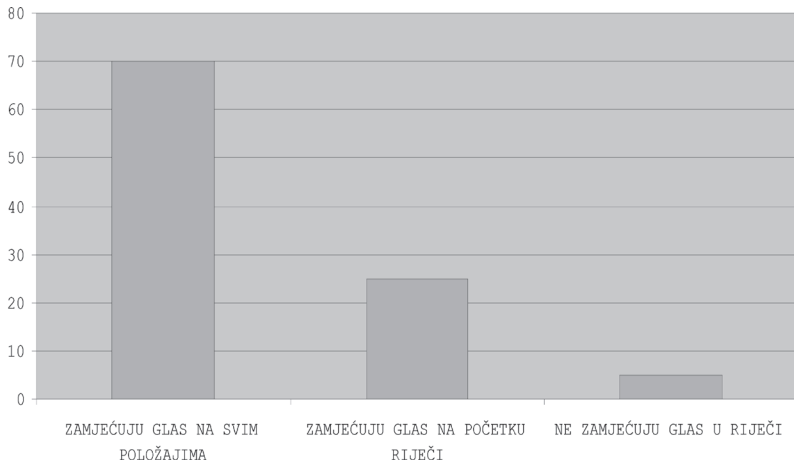
- 30% učenika poznaje sva mala tiskana slova,
- 50% poznaje samo neka mala slova,
- a 20% učenika ne poznaje ni jedno malo tiskano slovo.

Govoreći o poznavanju slova, možemo zaključiti da djeca dolaze u prvi razred s određenim predznanjem. Ono je osobito izraženo u poznavanju velikih tiskanih slova. Gotovo je nemoguće susresti dijete koje ne poznaje ni jedno veliko tiskano slovo. Ona djeca koja poznaju sva velika tiskana slova poznaju i više ili manje malih tiskanih slova. Po tome se današnji naraštaji razlikuju od onih koji su počinjali školovanje prije nekoliko desetljeća. Djeca su neprekidno izložena novim informacijama. Mnoge od tih informacija namjerno ili nenamjerno zapamte. Djeca u početku i slova zapamte kao skup slikovnih informacija. Uzrok zapamćivanju je dvojak: spontano dječje zanimanje za slova ili nastojanje odraslih da dijete nauči čitati prije polaska u školu. Međutim, poznavati i pamtit i sliku slova nije dovoljno da bi se znalo čitati. Čitanje je složeni psihički proces obrade, a ne pamćenja informacija i bitno ovisi o zatečenom stupnju razvoja sposobnosti, odnosno o funkcionalnoj zrelosti. Ako ta zrelost nije postignuta, dijete neće naučiti čitati unatoč poznavanju slova i roditeljevoj ambiciji.

2. Glasovna osviještenost

Ispitivanjem sposobnosti zamjećivanja i razlikovanja glasova u riječima, utvrđeno je da:

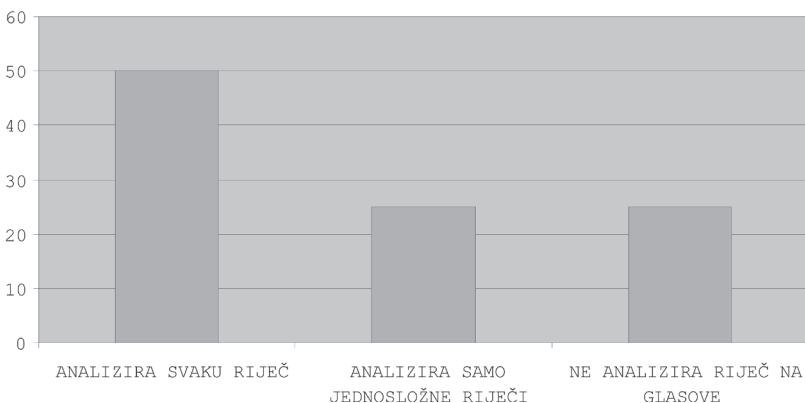

- 70% učenika može zamijetiti i razlikovati traženi glas na svim mjestima u riječi (na početku, u sredini i na kraju),
- 25% učenika može sa sigurnošću uočiti glas samo na početku riječi,
- a 5% ne može uopće slušno zamijetiti glas u riječi.

3. Glasovna raščlamba (analiza)

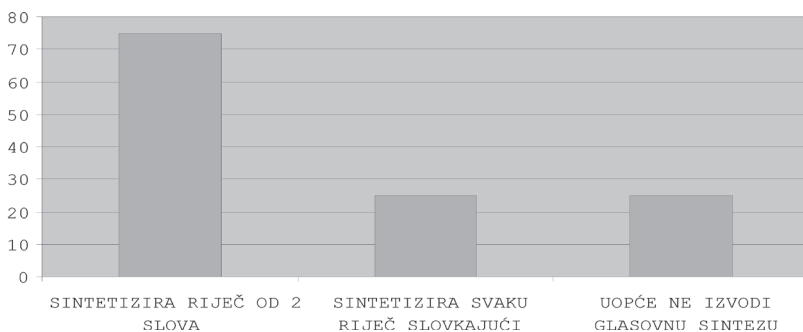
Nadalje:

- 50% učenika može izvesti glasovnu analizu svake riječi,
- 25% može izvesti glasovnu analizu samo jednosložnih riječi,
- a 25% učenika ne može uopće izvoditi glasovnu analizu.

4. Glasovna sinteza

- 75% učenika može sintetizirati riječ od 2 slova mjesto,
- od toga 25% zahvaća riječ u cjelini,
- a 50% može pročitati riječ zahvaćajući slovo po slovo,
- 25% učenika ne može uopće izvesti glasovnu sintezu.

Zatečena sposobnost glasovnog analiziranja i sintetiziranja u 75% djece jamči jednostavno svladavanje početnoga čitanja i pisanja. Na tu sposobnost kod pojedinih se učenika nadovezuje i iskustvo (predznanje), pa 10–20% učenika čita zahvaćajući vidnu sliku jedne ili više riječi kao cjelinu, tj. pravi su čitači. Čak 40% učenika na početku prvoga razreda može točno pročitati i višesložnu riječ sričući slovo po slovo, a povezujući u svijesti sliku riječi u cjelinu. (Čitaju M-A-M-A, a nakon toga izgovaraju »mama«.) Ako »slovkajući« pročitaju jednostavnu rečenicu, bez teškoća razumiju njezin smisao.

Otežavajuće okolnosti za početno čitanje

Četvrtina djece početnu nastavu čitanja prati s određenim teškoćama. Teškoćama su uzrok još nedovoljno razvijene sposobnosti. Među tom su djecom učenici koji ne mogu izvesti glasovnu analizu i sintezu, oni koji izvode sintezu, ali ne i analizu, te oni koji mogu izvesti glasovnu analizu, ali ne mogu sintezu.

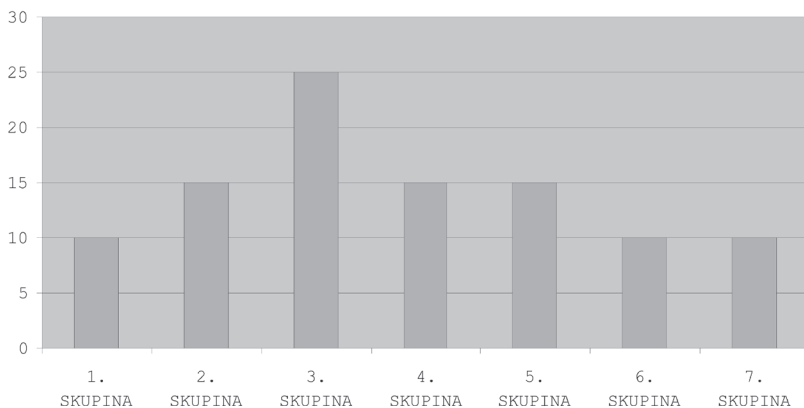
Ispitujući zatečenu razinu sasvim specifičnih sposobnosti koje su uvjet za uspješno čitanje, otkrivamo da 75% djece na početku prvoga razreda ima manje ili više ostvarene pretpostavke za početno čitanje

(glasovna osviještenost: razlikovanje glasova u riječima, raščlamba riječi na glasove, sintetiziranje glasova u riječi). Kod 25% djece na početku prvoga razreda te pretpostavke nisu ostvarene. U ovoj činjenici krije se uzrok svih muka početnoga čitanja, bez obzira na to muče li se učenici (četvrtina prvoškolskoga naraštaja), njihovi učitelji ili roditelji.

Specifičnost učenja/poučavanja na početku školovanja

Obradu obavijesti (učenje) od samoga početka treba prilagoditi mogućnostima svih učenika. Onima čije su funkcije dovoljno razvijene moramo omogućiti da primjereno napreduju. Kod ostalih učenika valja potaknuti razvijanje potrebnih vještina da bi nastavni rad dao zadovoljavajuće rezultate.

S obzirom na zatečeno stanje i na organizaciju rada, prvoškolce bismo mogli podijeliti na sedam različitih skupina:

Prva skupina – oko 10% djece učenici su koji tečno i lako čitaju.

Druga skupina – oko 15% djece učenici su koji analiziraju i sintetiziraju svaku riječ, a čitaju odjedanput zahvaćajući po dva slova mjestu u riječima. Dobro organiziranom obukom oni će brzo napredovati.

Treća skupina – 25% djece učenici su koji analiziraju i sintetiziraju svaku riječ, a čitaju vidno zahvaćajući slovo po slovo. Bez dobre obuke i pravoga sustava vježbi, ovi bi učenici dugo mogli ostati na zatečenoj razini čitanja, sporo bi i teško napredovali.

Četvrta skupina djece, njih 15%, učenici su kojima je glasovna analiza i sinteza na početku, tj. mogu analizirati i sintetizirati samo jedan slog. U dužim riječima to je posljednji slog. Dobrom obukom i oni mogu brzo napredovati, ali, u suprotnom, dugo mogu ostati na ovom stupnju čitanja.

Peta skupina – oko 15% djece učenici su nedovoljno razvijenih funkcija nužnih u procesu čitanja. Njima će biti najteže jer ne mogu analizirati ili sintetizirati ni jednu riječ, bez obzira na duljinu. Vježbanjem vizuomotorike i slušne percepcije može se postići da brzo uoče glas na početku riječi, a zatim da sintetiziraju prvi slog.

Šesta skupina – oko 10% djece jesu učenici koji nisu u stanju analizirati, ali mogu sintetizirati riječ od 2 do 3 slova mjesta. I s njima treba vježbati vizuomotoriku i slušnu percepciju, a sposobnost sintetiziranja nadalje razvijati i koristiti u nastojanju da se potakne glasovna analiza.

Sedma skupina – oko 10% djece jesu učenici koji nisu u stanju izvesti glasovnu sintezu, a analiza je u početku (jedan slog). Uz odgovarajući sustav vježbi ovi će učenici ubrzo steći sposobnost sintetiziranja, a glasovnu analizu treba svakodnevno usavršavati. I inače je glasovna sinteza učenicima lakši, jednostavniji i bezbolniji proces od glasovne analize.

Samo djeca iz prve i druge skupine neće imati nikakvih teškoća s čitanjem i razumijevanjem pročitanoga. To su oni pojedinci koji čitaju tečno i lako kao zreli čitači te oni koji kraće riječi zahvaćaju jednom fiksacijom i izgovaraju kao cjelinu. Svima je ostalima potrebna specifična pomoć i obuka da bi u daljnjem radu napredovali prema najvišem stupnju svojih mogućnosti.

Posebne potrebe učenika s funkcionalnom nezrelošću za čitanje

Početna obuka čitanja i pisanja vrlo je zahtjevan zadatak i onda kad je namijenjena učenicima dobrih razvojnih mogućnosti. Lako je zamisliti koliko je zahtjevna kad se odnosi na djecu s funkcionalnom nezrelošću. To je onih 25% učenika koji još uvijek nemaju razvijene pretpostavke za čitanje, jer ne mogu izvesti glasovnu analizu ili sintezu.³

³ Učitelji prvoga razreda koji provode nastavu početnoga čitanja ne znaju kako poučiti djecu koja nisu ovladala čitanjem pa očekuju da taj obrazovni zadatak ostvare roditelji koji su potpuno nestručni u poučavanju. Roditelji, izbežumljeni od straha, brige i nemoći, ne zna-

Funkcionalna nezrelost prolazna je razvojna teškoća pa dijete kojemu je na početku prvoga razreda dijagnosticirana ta razvojna osobitost, uz dobru obuku, na kraju školske godine može pripadati skupini najboljih čitača u razredu. S druge strane, učenici koji su školovanje započeli uz funkcionalnu nezrelost, bez specifičnoga tretmana, zauvijek će ostati loši čitači.

Uzroci usporavanja napretka u čitanju

Pomno praćenje početnoga čitanja upućuje na najčešće probleme s kojima se čitači početnici suočavaju, a koji usporavaju napredovanje u svladavanju te prevažne vještine. Uzroci toga usporavanja mogu se razvrstati u tri skupine:

1. nesigurnost čitača početnika u prepoznavanju slova i glasova,
2. teškoće u glasovnoj analizi i sintezi,
3. nesposobnost čitača da zahvate i zadrže u svijesti vidnu i slušnu sliku cijele riječi.

Iako su navedeni uzroci najčešće posljedica zatečenih individualnih sposobnosti pojedinca, može ih potaknuti i neodgovarajući nastavni pristup. Mnogi se autori (psiholozi, pedagozi, defektolozi, lingvisti i metodičari) slažu u mišljenju da neprimjerena nastava početnoga opismenjavanja može prouzročiti teškoće u čitanju i pisanju, a time postati žarištem neuspjeha pojedinca u školi i poslije u mnogim drugim aktivnostima u životu.

Dobra početna obuka obilježena je nastojanjem da se spriječe mogući uzroci usporavanja početnog čitanja ili da se barem svedu na najmanju moguću mjeru.

ju što raditi i komu se obratiti. Nikada nisu ni slutili da imaju dijete s teškoćama u razvoju. Djeluje im bistro i spretno, reagira brzo i domišljato, ne razlikuje se uopće od druge djece. A opet! Kako je moguće da zna slova, a ne zna pročitati riječ? Ne vjerujući svojim očima i ušima, još jedanput provjeravaju: »Pročitaj što piše ispod ove slike!«.

Dijete čita: »Z-D-R-A-V-K-O«.

»Što si pročitao?«, pita zabrinuti roditelj. »Dječak«, slavodobitno će dijete.

Okavak je odgovor u stanju poljuljati roditeljevo uvjerenje da mu dijete nema teškoća u razvoju, iako se najčešće ne radi o teškoćama u razvoju, nego se zatečena funkcionalna nezrelost očituje kao slabost neposrednog zapamćivanja slijeda glasova i zadržavanja u svijesti slušne slike riječi. U određenom razvojnom razdoblju ove se teškoće mogu uočiti kod svakoga djeteta, no one obično ne traju dugo. Dijete doista ne može pratiti nastavu početnoga čitanja ako ne ovlada misaonom djelatnošću glasovnoga analiziranja i sintetiziranja, a za to su mu potrebne specifične vježbe i posebna pomoć roditelja i učitelja.

Kako ukloniti nesigurnost u prepoznavanju slova i glasova

Zbog činjenice da većina djece dolazi u prvi razred s razvijenom sposobnošću prepoznavanja velikih tiskanih slova, proces svladavanja početnoga čitanja treba početi velikim tiskanim slovima. To uvelike uklanja mogućnost perceptivnih zabuna u prepoznavanju slova na početku učenja, kad su zabune najopasnije. Mala tiskana slova treba uvesti u nastavu tek onda kad većina djece bude mogla izvesti glasovnu analizu i sintezu te zadržati u svijesti sliku riječi od 4 do 6 slovnih mjesta (nakon otprilike dva mjeseca školovanja).

Govoreći o perceptivnim zabunama, misli se na vidnu i slušnu percepciju. Koliko god su teške zabune u vidnom zamjećivanju, još više teškoća čitačima početnicima stvaraju slušne zabune. Tijekom predškolskoga razdoblja djeca iskazuju mnogo nesigurnosti u vidnom i slušnom zamjećivanju, no to ih ne opterećuje i ne koči u svakodnevnom, uobičajenim aktivnostima. U tom razdoblju nema izražene potrebe za slušnim i vidnim zamjećivanjem glasova i slova, čak ni pojedinih riječi. Dijete doživljava riječi ili iskaze kao cjelinu i uvijek ih vezuje za osobu, stvar ili radnju. Tako upotpunjuje svoj rječnik i upoznaje svijet koji ga okružuje. Djetetov je napredak u tim djelatnostima spontan, individualan i u svemu usklađen s njegovim interesima, potrebama i mogućnostima. Početkom školovanja, mijenjaju se pravila u djetetovu svijetu. Škola se ne podređuje dječjim interesima, potrebama i mogućnostima, iako je u nastavnim programima istaknuto upravo suprotno. U stvarnosti se dijete mora podrediti i prilagoditi školi i školskim zahtjevima.

Spremnost za čitanje – kriterij zrelosti za školu

Važan kriterij zrelosti za školu jest spremnost za čitanje, odnosno pojava da dijete može izdvojiti riječ iz doživljajne cjeline kao zasebnu, manju jedinicu, te je rastaviti na dijelove i od tih dijelova složiti novu cjelinu. Sva djeca na početku školovanja još ne posjeduju tu sposobnost i ne mogu raščlaniti govornu sliku riječi. Pojedinci čak ne mogu prepoznati fonem izdvojen iz riječi. U početku, uopće ne mogu uočiti glas, bez obzira na njegov položaj u riječi, zatim ga postupno uočavaju na početku riječi. Tek kada sa sigurnošću uspiju odrediti koji je glas na prvom mjestu u svakoj riječi, počinju slušno zamjećivati i razlikovati

glas na kraju riječi. Najteže im je uočiti ga u sredini riječi. Proces početnoga čitanja ne može početi ako učenici nisu ovladali glasovnim razlikovanjem. Međutim, nastavna praksa nije usklađena sa znanstvenim zahtjevima pa školska obuka u većini odjela prvoga razreda počinje ne vodeći računa o dječjim mogućnostima ni o njihovim potrebama. Zato je početak školovanja vrlo stresno razdoblje u životu đaka prvaša i njihovih roditelja.

Uz više znanja sve bi moglo biti drukčije.

Literatura

- Amen, Daniel (2001), *Kako radi vaš mozak*. Zagreb: VBZ.
- Bentolila, Alain le directeur (1998): *L'île aux mots*. Paris: Nathan.
- Bruner, Jerome (1962), *Cognitive Development in Children*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Buggle, Franz. (2002), *Razvojna psihologija J. Piageta*. Zagreb: Naklada Slap.
- Buzan, Tony (2003), *Brzo čitanje*. Zagreb: Veble comerce.
- Čudina-Obradović, M. (1995), *Igrom do čitanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čudina-Obradović, M. (2000), *Kad kraljevna piše kraljeviću*. Zagreb: Korak po korak.
- Davis, Ronald; Braun, Eldon (2001), *Dar disleksije*. Zagreb: Alineja.
- Desforges, Charles (2001), *Uspješno učenje i poučavanje*. Zagreb: Educa.
- Jelaska, Zrinka (2004), *Fonološki opisi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Roure, Dominique le directeur (1999), *Mon bibliotexte*. Paris: Larousse Bordas.
- Vigotski, Lav (1977), *Jezik i mišljenje*. Beograd: Nolit.
- Vood, David (1996), *Kako djeca uče i misle*. Zagreb: Educa.

PSYCHO-LINGUISTIC VIEW ON TEACHING INITIAL LITERACY

Lucija Puljak

Teaching initial literacy is the most complex teaching activity for junior primary school teachers. A lack of informedness of all the participants in education about a child's linguistic-communication capabilities, which the syllabus demands are in discord with, creates countless problems for pupils, teachers and parents.

Primary school first grade classes are the most unbalanced education groups imaginable. First graders differ from one another in their linguistic-intellectual capabilities, the amount of attention they can pay, focus, interests, background knowledge, habits, prior experience, socio-emotional maturity, needs, etc.

Nevertheless, teaching one's mother tongue is specific in relation to all the other subjects. Its most important teaching goal is developing the child's linguistic-communication capabilities, i.e. developing the skill of exchanging messages in one's mother (Croatian) tongue, which is why it is absolutely essential for the pupils to master the linguistic competences of speaking, listening, reading and writing. At the very beginning of their education pupils can form simple speech messages, and express their thoughts and desires. They can also understand only simple speech messages. The beginning of one's education is peculiar because the child is exposed to two new linguistic competences – namely, reading and writing – for the first time. However, reading and writing differ tremendously from speaking and listening. Being unfamiliar with this fact and inadequate educational procedures are the cause of the vast majority of difficulties for all the participants in the process of teaching initial literacy.

Key words: *initial literacy, initial reading, speech analysis, speech synthesis, written messages*